

УДК 378 (477) (09) "1920/1930"

О. Є. Мисечко

кандидат педагогічних наук, доцент, докторант
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

Л. П. Войналович
аспірант

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

СТАНОВЛЕННЯ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ ПО ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЬСЬКИХ КАДРІВ ДЛЯ ШКІЛ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ В 20-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглядаються шляхи вирішення проблеми кадрового забезпечення шкіл для національних меншин в Україні в період розгортання з початку 20-х років ХХ ст. державної політики сприяння національному розвитку. Наводяться відомості про історію організації національних професійно-педагогічних навчальних закладів.

Оцінюючи провідні ознаки нашого часу, котрі здійснюють суттєвий вплив на всі аспекти розвитку сучасної цивілізації, можна зауважити, що поряд зі стрімким розвитком процесів економічної, політичної та культурної глобалізації не втрачає своєї актуальності проблема збереження полікультурності світу, його етнічного і мовного розмаїття. Для України, де на даний час проживає понад 90 народів, а мовна карта нараховує близько 79 мов, ця проблема є ще й частиною української державницької ідеї, котра передбачає втілення в життя послідовного демократизму в етнонаціональних відносинах, забезпечення національного відродження в контексті завдань розбудови нової держави. Важливу роль у справі збереження і відновлення національних мов і культур відіграють освітні заклади: від початкової освітньої ланки й до вищих закладів освіти.

Свого часу, в період 20 – 30-х років минулого століття, Україна отримала значний досвід задоволення потреб національних меншин у сфері мов і культур. Із суто політичних міркувань для тих народів, які

жили в Україні, організовувалися школи з викладанням національною мовою (зокрема польські, німецькі, молдавські, єврейські, болгарські, грецькі, вірменські, чеські, асирійські). Разом з запровадженням в 1923 р. національно-територіального районування в місцевостях, де проживали більш-менш компактні групи представників національних меншин, почали відкриватися національні заклади загальної і професійної освіти, клуби, хати-читальні, театри, бібліотеки, видавалася періодика, підручники, художня та інша література відповідними мовами. Все це спонукало до виховання і належної професійної підготовки спеціальних кадрів соціальних працівників, педагогів, за допомогою яких можна було б управляти процесами національного самовизначення і скеровувати їх у необхідне русло. Досвід, набутий Україною в зазначений період в галузі створення й діяльності закладів професійної педагогічної освіти для національних меншин, становить у сучасних умовах незаперечний науковий та практичний інтерес.

Важливими для розуміння процесів, що відбувалися в сфері кадрового забезпечення шкіл для національних меншин протягом 20 – 30-х років ХХ століття, є праці тогочасних партійних і державних діячів В. Затонського, М. Зотіна, О. Шумського, М. Скрипника, Я. Ряппо, А. Макогона, Д. Маца, в яких визначаються головні принципи національно-культурного будівництва та задоволення освітніх потреб стосовно забезпечення педагогічними кадрами шкіл для національних меншин.

Аналізуючи сучасні дослідження, присвячені питанням національно-культурного будівництва серед національних меншин в 20 – 30-ті роки ХХ століття, слід зазначити, що в останній період дослідники починають приділяти більше уваги вивченню життя

окремих національних меншин, як то, греків, поляків, німців, євреїв (Л. Д.Наседкіна, Н. А Сейко, С. І. Очеретко, І. П. Задерейчук, Н. В Рудницька, Н. Л Кротік) [1;2;3;4;5;6]. У своїх працях вони висвітлюють соціально-економічні і політичні умови розвитку освітньої політики стосовно національних меншин та акцентують увагу на загальних тенденціях розвитку освітніх навчальних закладів взагалі. Проте питання забезпечення освітніх закладів для національних меншин спеціально підготовленими педагогами все ще складає нерозроблений пласт у надрах історико-педагогічних знань, який потребує нагального ґрунтовного дослідження.

У зв'язку з цим метою даної статті є висвітлення проблеми професійної підготовки педагогічних кадрів для освітніх закладів національних меншин у 20 – 30-х роках ХХ століття.

Одним з складних і відповідальних завдань, що постали в процесі забезпечення національно-культурних потреб національних меншин у 20 – 30-х роках ХХ століття, були питання кадрового забезпечення національних шкіл. Підготувати нові педагогічні кадри для шкіл національних меншин за короткий час було дуже важко. Необхідно було провести велику роботу по перевихованню старих учительських кадрів і підготовці нового покоління учителів. У ті роки лише російські та німецькі школи були більш-менш забезпечені вчителями. Тогочасна влада приділяла велику увагу підготовці національних педагогічних кадрів, розгортаючи її широким фронтом.

Одночасно із становленням загальноосвітніх закладів, відбувалося відкриття професійних освітніх закладів для національних меншин. Цьому сприяло, зокрема, прийняття і втілення на практиці відповідних законодавчих актів, збільшення державного фінансування, наполеглива робота Ради національних меншостей

Наркомату освіти, Центральної Комісії у справах національних меншостей та інших державних органів на рівні республіки і на місцях.

Основними типами професійних навчальних закладів, де готувалися педагогічні кадри для національних шкіл, були національні педагогічні технікуми та національні відділи при інститутах народної освіти (ІНО).

У документі "Схема системи освіти серед національних меншостей УСРР"(1926 р.), підготовленому Наркоматом освіти України, в галузі вищої професійно-педагогічної освіти зазначалося: "для підготовки викладачів для шкіл національних меншин існують педагогічні технікуми, що готують викладачів для шкіл першого концентру, та національні Відділи при загальних Інститутах Народної Освіти для підготовки викладачів для шкіл другого концентру. Національні Відділи при загальних ІНО організаційно пов'язані з ІНО та проводять свою роботу цілковито національною мовою. При робфаках цих ІНО існують також і національні відділи Робфаку" [7].

Утворення національних професійних навчальних закладів почалося в 1920 – 1921 роках. Слід зазначити принагідно, що відкриття технікумів і ІНО як окремих типів професійної школи передбачалося "Кодексом законів про народну просвіту УСРР" (2 листопада 1922 р.). Згідно цього кодексу педагогічні технікуми відкривалися на базі створених раніше 3-х річних педагогічних курсів, а ІНО – на базі розформованих колишніх університетів.

Розглянемо сітку професійно-педагогічних навчальних закладів для кожної національної меншини окремо.

Освіта серед євреїв. В Україні в досліджуваний період функціонувало чотири єврейські педагогічні технікуми, а саме:

- Київський – організований на базі заснованої 1918 р. вчительської семінарії, яка в 1920 р. була реорганізована у педшколу, а з 1922 р. – у 3-х річні педагогічні курси.
- Харківський імені Жовтневої Революції – організований на базі відкритих в 1921 р. 3-х річних педагогічних курсів.
- Вінницький – організований в 1924 р. як 3-річні педагогічні курси.
- Житомирський – організований на базі відкритих в 1921 р. 3-х річних педагогічних курсів.

Щодо вищих навчальних закладів, то треба відмітити, що на початку 20-х років функціонував єврейський відділ при факультеті соціального виховання Одеського ІНО. При робфаці Одеського ІНО також існував єврейський відділ.

Освіта серед німців. З початку 20-х років минулого століття були організовані та функціонували наступні німецькі педтехнікуми:

- Хортицький – організований на базі заснованої ще 1890 р. центральної німецької школи, яка в 1917 р. була реорганізована в учительську семінарію, а з 1920 р. – у 3-х річні педагогічні курси.
- Пришибський – організований на базі педагогічних курсів при колегіальній вищій початковій школі, яка в 1921 р. була реорганізована в педагогічну школу з, а з 1922 р. – у 3-х річні педагогічні курси.

Серед вищих навчальних закладів працював німецький відділ при факультеті соціального виховання Одеського ІНО та німецький відділ при робфаці Одеського ІНО.

Освіта серед поляків. На початку 20-х років України були відкриті наступні професійні заклади для польської меншини:

- Київський національний педагогічний технікум імені Ф. Кона – заснований 1923 р.

За одними літературними джерелами повідомляється про існування одного польського педагогічного технікуму. В інших літературних джерелах, зокрема в сучасному етнічному довіднику, виданому в 1996 р., повідомляється про функціонування на початку 30-х років ХХ ст. двох польських педагогічних технікумів [8: 100].

Крім того у 1930 р., внаслідок реорганізації інститутів народної освіти в Інститути Профосвіти та Інститути Соціального Виховання в Києві був відкритий Польський інститут соціального виховання.

Освіта серед болгар. Педагогічну освіту болгар здобували у Преславському педагогічному технікумі, організованому на базі заснованої 1868 р. учительської семінарії, яка в 1920 р. була реорганізована в педагогічну школу, а в 1922 р. – у 3-х річні педагогічні курси.

Освіта серед греків і татар. Щоб задовольнити освітні педагогічні потреби серед грецького і татарського населення України на базі Маріупольського педагогічного технікуму в 1927 р. було відкрито грецьке відділення. В 1930 р. цей навчальний заклад було реорганізовано в Маріупольський грецький педагогічний технікум. Тут готували вчителів із знанням греко-елінської, греко-татарської та татарської мов [9].

Освіта серед молдаван. Для молдавських вчителів діяв Балтський педагогічний технікум, заснований в Одесі у 1924 р., який у 1925 р. було переведено до Балти.

Освіта серед росіян. Вчителів для російських шкіл готували наступні навчальні заклади:

– Катеринославський педагогічний технікум, в 1922 р. реорганізований з педагогічної школи.

– Київський російський педагогічний технікум імені Пирогова – організований на базі заснованої 1917 р. учительської семінарії, яка в 1920 р. була реорганізована в педагогічну школу, а з 1922 р. – у 3-х річні педагогічні курси [10: 210-211].

Освіта серед малочисельних національних меншин. Слід зазначити, що тогочасне керівництво організовувало не тільки професійно-педагогічні навчальні заклади для відповідно багаточисельних національностей, що проживали на території України, але дбало також і про задоволення освітніх потреб малочисельних етносів. У зв'язку з цим заступник наркома освіти Я. Ряппо у 1927 р. відзначав: "Щодо роботи серед дрібніших і розпорошеніших національностей, то її лише тепер розгортається. У зовсім зародковому стані є праця серед вірмен, ассірійців і чехів. Треба сказати, що вона майже не можлива, бо немає робітників освіти, а їхня підготовка не легка. Тому Наркомос України поставив це питання перед сусідніми національними республіками, щоб установити культурний зв'язок, притягти робітників і набути відповідної літератури й підручників" [11: 113]. Отже, з наведеної цитати можна зробити висновок, що для педагогічної роботи з малочисельними етносами запрошувалися фахівці з інших республік Радянського Союзу.

Педагогічні кадри готувалися також і на короткотермінових курсах підготовки та підвищення кваліфікації вчителів національних шкіл. Ця справа мала реалізовуватися у трьох напрямках: участь цих учителів в роботі педагогічних курсів загального спрямування, використання спеціально організованих курсів для педагогічних кадрів з числа національних меншин у Москві та самостійна організація таких курсів на Україні. В постанові Раднацмену від 17

травня 1924 р. зазначалося: "Особливу увагу необхідно приділити питанню перепідготовки вчительства національних меншин як шляхом бронювання певної кількості місць на загальних курсах із облаштуванням на цих курсах спеціальних циклів, так і організації особливих національних курсів" [12: 105].

Таким чином, по губерньським центрам було організовано губерньські курси, де відбувалася перекваліфікація учителів середньої кваліфікації [13: 51]. Також створювалися загальні курси (районні та окружні) з перепідготовки вчителів, на яких діяли окремі секції і гуртки для вивчення спеціальних національних предметів, як то: мови, літератури, основних і важливих моментів з історії національної меншини. Крім того, бронювалися місця для національних меншин на загальних губерньських курсах. Так, наприклад, в 1925 р. німецькі вчителі мали самостійні курси в таких округах і райцентрах: на Катеринославщині у 3-х пунктах займалося 345 учителів, тобто 98% від усього працюючого на той час німецького педагогічного персоналу. З усього німецького вчительства на Донеччині у 2-х пунктах пройшло перепідготовку 88 чоловік, на Одещині діяла секція лише на 20 чол., на Волині – 2 пункти на 91 чол. Крім того, вони брали участь і у загальних педагогічних курсах.

Єврейські вчителі мали губерньські курси у Вінниці на 80 чол., у Донбасі – на 40 чол., у Києві і Одесі – на 20 чол. Округові самостійні секції при загальних курсах було утворено: в Кам'янці–Подільському, Катеринославі, Бердичеві і Умані.

З польського вчительства на загальноукраїнських курсах у Києві навчалася 85 чол., які функціонували при польських педкурсах ім. Ф. Кона. Діяли також й округові курси в Шепетівці, Бердичеві і Кам'янці–Подільському (секції при загальних курсах).

Для молдавських учителів в Одесі діяла секція на 20 чол.

Татарські вчителі мали губернські курси в Донбасі на 30 чол.

Крім того, польські, німецькі і єврейські бюро відряджали по 10 – 13 осіб на всесоюзні курси до Москви [13: 51].

Проте навіть за умови такої активної підготовки і перепідготовки вчителів для шкіл національних меншин на кінець 20-х років минулого століття проблема повного забезпечення національних шкіл педагогічними кадрами не була вирішена.

За відомостями Другої Всеукраїнської наради по роботі серед національних меншин, у 1930/31 навчальному році бракувало 758 учителів для російських, 115 – німецьких, 180 – єврейських, 140 – польських, 40 – болгарських, 20 – білоруських, 10 – татарських, 5 – для вірменських шкіл [14: 44].

Підсумовуючи все сказане вище, зазначимо, що з початку 20-х років минулого століття питання організації і функціонування професійно-педагогічних освітніх закладів для національних меншин було дуже актуальною державною задачею і набуло планового цілеспрямованого характеру. Була створена мережа освітніх навчальних закладів: педагогічних технікумів, відділів при інститутах народної освіти та розгалужена мережа курсів з підготовки та підвищення кваліфікації вчителів національних шкіл.

Динаміка розгортання діяльності цих та інших подібних професійно-педагогічних навчальних закладів в першій половині 30-х років ХХ століття складає окрему сторінку в історії вищої і середньої професійної освіти в Україні і потребує подальшого детального дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Наседкина Л. Д. Социально-политическая, экономическая и культурная жизнь греческого населения Украины 20 – нач. 30-х годов: Дис... канд. ист. наук: 07.00.01. – К, 1993. – 212 с.
2. Сейко Н.А. Педагогічні та етносоціальні засади розвитку польського шкільництва на Волині – Житомирщині у 1905-1938 рр.: Автореф. дис.... канд. пед. наук:13.0001. – К.,1999. – 16 с.
3. Очеретко С. І. Німецька національна освіта в Україні (20 – 30-ті роки ХХ століття): Автореф. дис.... канд. іст. наук: 07.00.01. – Х., 2003. – 20 с.
4. Задерейчук І. П. Розвиток системи освіти німців на півдні України 1789 – 1938 рр.: Автореф. дис.... канд. іст. наук: 07.00.01. – Х., 2005. – 18 с.
5. Рудницька Н. В Становлення і розвиток системи освіти євреїв на Волині у ХІХ – на початку ХХ століття: Автореф. дис.... канд. іст. наук: 07.00.01. – Запоріжжя, 2002. – 20 с.
6. Кротік Н. Л. Становлення і розвиток єврейської освіти в Україні (20 – 30 рр. ХХ століття): Автореф. дис.... канд. пед. наук:13.0001. – Ж., 2007. – 20 с.
7. ЦДАВОВУ України, ф. 166, оп.6, спр. 8634, арк. 91, 92.
8. Етнічний довідник: у 3-х ч. – Ч. 2. – Етнічні меншини в Україні / Євтух В. Б. та ін. – К., 1996. – 174 с.
9. ЦДАВОВУ України, ф.413, оп.1, спр. 598, арк. 11, 30-32.
10. М. Зотін. Педагогічна освіта на Україні. – Х., 1926. – 214 с.
11. Ряппо Я. П. Народна освіта на Україні за 10 років революції. – Державне вид-во України, 1927. – 128 с.
12. Місінкевич Л. Л. Єврейська і польська національні меншини Поділля (20 – 30-ті рр. ХХ століття). – К., 2001. – 254 с.

13. Макогон А. Перепідготування вчителів нацменшостей // Робітник освіти. – Х., 1925. – № 3. – С. 50-52.
14. Всеукраинское совещание по работе среди национальных меньшинств. – Изд. 2-е. – Москва – Харьков – Минск, 1930.

Мисечко О. Є., Войналович Л. П. Становление образовательных заведений по подготовке учительских кадров для школ национальных меньшин в Украине в 20-х годах XX столетия.

В статье рассматриваются пути решения проблемы кадрового обеспечения школ для национальных меньшинств в Украине в период развертывания с начала 20-х годов XX ст. государственной политики содействия национальному развитию. Наводятся сведения из литературных и архивных источников об истории организации национальных профессионально-педагогических учебных заведений.

Mysechko O.Ye., Voynalovich L. P. Formation of educational institutions for training specialists for the schools of national minorities in Ukraine in the 20-s of the 20-th century.

The article studies the problem solving ways of providing the schools of national minorities with teachers during the period of development of government's policy regarding the national elaboration starting from the 20-s of the 20-th century in Ukraine. Facts from literary and archive sources about the history of organization of national teachers' training institutions are considered.